

עבודת הוועדות לאותות ההצטיינות של מלחמת העצמאות

מחבר: עפר דרורי

מקור: "יסודות", גיליון 3 | תשפ"ב, 2022 | גליון מאסף

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: אלי מיכלסון, שאול ברונפלד ויוגב אלבז

שנת הוצאה: 2022

עבודת הוועדות לאותות ההצטיינות של מלחמת העצמאות

עפר דרורי¹

מבוא

מלחמת העצמאות פרצה ב־30 בנובמבר 1947 והסתיימה ב־17 ביולי 1949. בסיום המלחמה נמנו 6,373 חללים מתוך אוכלוסייה של כ-600 אלף איש. אורכה של המלחמה - למעלה משנה וחצי - ומספר החללים הגדול הן באופן יחסי לאוכלוסייה והן במספר מוחלט מול כלל מלחמות ישראל מציבים אותה כמלחמה הקשה ביותר מבחינה זו מאז ועד היום. חירוף הנפש של חיילי צה"ל ועוזי רוחם, לצד העמידה האיתנה של אזרחי המדינה (וכישלונו צבאות ערב), הם מהסיבות העיקריות שהעניקו לנו בסופה של המלחמה את הניצחון ואת המדינה כעובדה קיימת.

---

1 ד"ר סא"ל (במיל") עפר דרורי הוא מייסד ומנהל "אתר הגבורה", המביא מידע רחב על כלל מקבלי העיטורים והצל"שים בצה"ל, במג"ב, במשטרת ישראל, בשב"ס ובשאר גופי הביטחון במדינה. המחבר מבקש להודות ליפעת גליניק ארנון ולדורון אביעד מארכיון צה"ל על עזרתם באיתור חומרים רלוונטיים למחקרי בנושא עיטורים וצל"שים בהיותו חוקר מורשה בארכיון.

ידוע כי בסיום מלחמת העצמאות הוענקו 12 עיטורי גבורה לחיילי צה"ל; אולם ידועה פחות העובדה שעוטורים מעטים אלה הוענקו בהוראת דוד בן-גוריון תוך התעלמות מעבודתן של שתי ועדות צה"ליות רשמיות אשר המליצו לאחר מלאכת מיון מעמיקה של למעלה מ-1,100 אותות גבורה ברמות שונות, שנבחרו מתוך מספר גדול בהרבה. בן-גוריון חשש, כדבריו, מזילות האותות ולכן הכתיב את המספר 12 תוך שהוא גורם עוול כבד ללוחמים רבים אשר מעשי גבורתם הועלמו מההיסטוריה ומהמורשת שלנו.² מטרת המאמר לסקור את עבודתן של ועדות השונות שמונו לקביעת אותות הצטיינות שיש להעניק לחיילי צה"ל שהצטיינו במערכה, להביא מידע חדש על המומלצים לאותות בשתי הדרגות העליונות ולהציע כיצד ניתן להעשיר את מורשת הגבורה של צה"ל, תוך תיקון העוול.

מתודולוגיה

נושא אותות הצטיינות במלחמת העצמאות חשוב, אבל נשכח. עבודת הוועדות לאותות הצטיינות הייתה ראשונית בכל קנה מידה והיבט. לא הייתה מסורת בארץ או ביישוב העברי טרם הקמת המדינה להישען עליה. כל הידוע היה הנהוג בצבאות זרים, שחלק מחיילי צה"ל שירתו בהם בעבר. לא היו כללים ותבחינים, ולא הייתה מסורת ציבורית בתחום זה. הכוח היהודי הלוחם במלחמת העצמאות עבר תוך כדי הלחימה מיסוד, התארגנות ליחידות צבאיות ולחטיבות לוחמות. אחד הסימנים למיסוד הצבא היה בציון מעשי גבורה כחלק מבניית מורשת קרב ובהענקת אותות הצטיינות לחיילים, ליחידות ואף ליישובים על חלקם במערכה הכבדה. עבודת הוועדות לאותות הצטיינות יצרה תשתית ונוהלי עבודה לכל ועדות הצל"שים שצה"ל הקים בסיומן של מלחמות וגם בשגרה. מרבית החומרים העוסקים בתחום אותות בארכיון צה"ל ובמערכת הביטחון לאחר שעברו תהליך הלבנה ושוחררו לעיון עם פסילות מעטות מאוד של היחידה לביטחון מידע. ב-13 תיקים איתרתי חומר רלוונטי, וכולם מבוססים על יותר מ-1,600 מסמכים סרוקים, מרביתם בכתב יד (חלק ניכר ממנו לא היה קריא וחייב עבודת פענוח לא פשוטה). אותות הצטיינות במלחמת העצמאות לא נודעו ברבים. גם בעת עבודת

2 עפר דרורי, "חוק העוטורים בצבא ההגנה לישראל – השתלשלות היסטורית", אתר הגבורה, דצמבר 2010, fh3wufyy/moc.lruynit//:sptth

הוועדות בתום המלחמה הם זכו לפרסום מועט ביותר, ומרבית הציבור לא ידע על קיומם. להוציא מספר פרסומים קטן בעיתונות ב"יום הצבא" (כ' בתמוז תש"ח, 27 ביולי 1949) עליו הכריז ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון, שבו הוענקו 12 עיטורי גיבור ישראל - לא ידע הציבור הרחב כי קיימות ועדות שבחרו את 12 הגיבורים, ודאי לא ידע שהומלצו רבים אך נדחו על ידי בן-גוריון. כך נעלמו ונשכחו מקבלי האותות מההיסטוריה הצבאית שלנו כמדינה, ונפקד מקומם במורשת הגבורה שלנו כעם. מאמר זה עוסק בעבודת הוועדות, בהיותן פורצות דרך וראשוניות בנושא זה במדינת ישראל הצעירה.³

אותות הצטיינות במלחמת העצמאות

באפריל 1948 שלח ישראל גלילי, ראש מטה ה"הגנה", מכתב לכל יחידות ה"הגנה" בבקשה שמפקדיהן יעבירו המלצות לאותות הצטיינות. מכתב זה מהווה בפועל את תחילתה של פרשת אותות הצטיינות במלחמת העצמאות.⁴

הוועדה הראשונה, ועדת שדמי

ב-24 במארס 1949 מינה הרמטכ"ל יעקב דורי ועדה לקביעת אותות הצטיינות. יו"ר הוועדה היה סא"ל נחום שדמי,⁵ וחבריה סא"ל שמעון אבידן⁶ וסא"ל מרדכי מקלף.⁷ את ההמלצות התבקשה הוועדה להגיש עד 1 במאי 1949 (ועדה זו תכונה להלן הוועדה הראשונה).⁸ ב-20 באוקטובר 1949 שלח שדמי מכתב לרמטכ"ל ובו סיכום עבודת הוועדה והמלצותיה.⁹

3 מאמר זה הוא חלק ממחקר גדול הנמצא בעבודה, שמטרתו לחשוף את עבודת הוועדות לאותות הצטיינות במלחמת השחרור, לאתר את המומלצים ולהבין את המאפיינים שלהם.

4 **מכתבו של ישראל גלילי (ראש מטה ה"הגנה") לכל היחידות** מ-20 באפריל 1948, ארכיון צה"ל (להלן: א"צ), 31-481-1948.

5 לימים, אל"ם ונשיא בית הדין לערעורים.

6 מקים חטיבת "גבעתי" ערב מלחמת השחרור ומבקר מערכת הביטחון בשנים 1976-1977.

7 מפקד חטיבת "כרמלי" מלחמת השחרור ורמטכ"ל צה"ל בשנים 1952-1953.

8 **כתב מינוי לוועדה לקביעת אותות הצטיינות לסא"ל נחום שדמי, סא"ל שמעון אבידן, סא"ל מרדכי מקלף**, 24 במארס 1949, מאת יעקב דורי הרמטכ"ל, א"צ, 428-1308-1950.

9 **מכתבו של סא"ל נחום שדמי, ראש מח' הסגל במטכ"ל אל הרמטכ"ל וסגנו**, 20 באוקטובר 1949. עיקרו סיכום המלצות הוועדה לאותות והצטיינות. א"צ, 5-159-1979, עמ' 10-14 (להלן: **סיכום הוועדה הראשונה**).

הוועדה השנייה עברה על 2,498 המלצות שהובאו בפניה. לצד המלצותיה, שהובאו בפני הרמטכ"ל וסגנו, אלוף מרדכי מקלף,¹⁰ צוינה העובדה שעברה פעמיים על החומר שהוגש לה: בפעם הראשונה על ידי כלל חברי הוועדה, ובפעם השנייה על ידי יו"ר הוועדה לבדו, כי שני החברים האחרים לא היו פנויים לכך. ואלה היו ההמלצות:

1. להעניק אותות הצטיינות ברמות השונות ל-1,260 חיילים חיים, ל-374 חיילים חללים וכן ל-70 אזרחים, סה"כ 1,704 אותות. הוועדה החליטה לדחות 794 המלצות שהוגשו לה.

2. להעניק אות הצטיינות קולקטיבי ל-19 יישובים.

3. למנות ועדה נוספת שתעבור שוב על כל החומר וכן על המלצות נוספות (כ-100) שהוגשו לאחר דיוני הוועדה, היות שלא כל היחידות אכן הגישו המלצות.

4. מדרג אותות הצטיינות והקריטריונים לאותות:

הוועדה (ועדת שדמי) המליצה על מדרג של עשר דרגות של אותות הצטיינות. אות דרג א', אות המפקד, אות דרג ב', אות דרג ג', אות דרג ד', אות שירות למופת, אות שירות מצוין, אות חלוצי טיס, אות מחתרת אוויר, תעודה. לא פורטו בדו"ח ההגדרות לאותות הצטיינות, להוציא "אות שירות מופת" ו"אות שירות מצוין"; שניהם יינתנו רק לפעולה בנסיבות קרביות. הוועדה המליצה לאחד את האותות דרג ד', "שירות למופת" ו"שירות מצוין", לאות אחד שייקרא "דרג ד" - אות האומץ". אפיונו בידי הוועדה היה: "אות האומץ" יוענק לחייל על מעשה אומץ והקרבה בלתי מצוי שעשה, אם מתוך מלוי תפקיד, אם בנסיבות קרב ואם בנסיבות אחרות". מתוך המלצות הוועדה עולה כי הגדרת עשרת האותות הייתה לפניה עוד בטרם החלה בדיוניה, ולא פורטה במסקנותיה, להוציא קביעת המעשה הזכאי לכל אות הצטיינות.¹¹

10 דרגת אלוף במלחמת העצמאות הייתה הדרגה הראשונה מעל לטא"ל. דרגות אל"ם ותא"ל נוספו במהלך השנים.

11 **סיכום הוועדה הראשונה**, עמ' 10-14.

סיכום המלצות ועדת שדמי לאותות הצטיינות:

סוג האות	מומלצים חיים	מומלצים חללים	מומלצים אזרחים	סה"כ
דרג א'	8	5		13
אות המפקד	58	17	1	76
דרג ב'	87	88	10	185
דרג ג'	372	177	32	581
דרג ד'	78	7	3	88
שירות למופת	319	46	22	387
שירות מצוין	223	14		237
חלוצי טיס	29			29
מחתרת אוויר	48	10		58
תעודה	38	10	2	50
מבוטלים (נדחו)	782		12	794
סה"כ	2,042	374	82	2,498

התייחסות בן-גוריון לעבודת הוועדה

ביוני 1949 כתב בן-גוריון ביומנו¹² - בהתייחס להכנות ל"יום הצבא" - כי הוועדה של שדמי טרם סיימה את עבודתה אבל בכוונתה להעניק אותות הצטיינות לכ-60 אנשים. על מספר זה הוא כתב: "מדאיג בריבוי [...] זה מוזיל את האות. גם עשרים מקרים - זה הרבה מאוד". מבלי להיכנס לפרטי המספר שנבחר לבסוף (12, האם אכן "כמספר שבטי ישראל"¹³?), ברור שעמדתו של ראש הממשלה הייתה נחרצת לגבי המספר הסופי של אותות הצטיינות שיש להעניק לגיבורי מלחמת העצמאות.

הוועדה השנייה, ועדת פונדק

בחודש שבו הוגשו המלצות הוועדה הראשונה (כנראה 26 באוקטובר 1949) מינה סגן הרמטכ"ל מקלף את סא"ל יצחק פונדק¹⁴ ליו"ר הוועדה לבדיקת

12 יומן בן-גוריון, 21 ביוני 1949, ארכיון בן-גוריון.

13 זאב לכיש, "כיצד נבחרו הגיבורים", **עלי זית וחרב**, כרך י"ח, 2019, עמ' 173-198.

14 מג"ד 53 במלחמת העצמאות ומח"ט 9 לאחר מכן. שימש כמפקד גיסות השריון ב-1953, ובשנת 2013 הוענקה לו דרגת אלוף לאחר שההבטחה לדרגה של משה דיין לא קוימה, ובכך היה לאלוף המבוגר ביותר בצה"ל.

המלצות לאותות הצטיינות (להלן: הוועדה השנייה) וחבריה סא"ל זיר¹⁵ וסא"ל נשרי¹⁶. בכך נענה הרמטכ"ל לבקשתו של שדמי להקים ועדה נוספת שתבחן את המלצות הוועדה שבראשה עמד, וכן תבדוק המלצות נוספות שהגיעו לאחר סיום עבודת הוועדה. בכתב המינוי של הוועדה השנייה נכתב:

הנכם מתמנים בזאת לוועדה לבדיקת ההמלצות לאותות הצטיינות בצה"ל. סגן אלוף יצחק פונדק ישמש כיושב ראש הוועדה. עליכם לעבור על החומר שמוין ע"י ועדה קודמת ורוכז בידי מחלקת הסגל, ולהביא המלצות סופיות לחלוקת אותות הצטיינות בצה"ל. כמו כן יהיה עליכם לסגן ולעבד את החומר באופן סופי [...] עליכם לסיים את עבודתכם עד ליום 25 בנובמבר 1949. על החתום, מרדכי מקלף, אלוף, סגן הרמטכ"ל.¹⁷

ב-27 בנובמבר הגיש פונדק מכתב למקלף שעיקרו סיכום עבודת הוועדה והמלצות למתן אותות הצטיינות ל-1,137 לוחמים, ולצידו הסתייגות לגבי שלמות העבודה.¹⁸

הוועדה קיימה 23 ישיבות עד ל-25 בנובמבר, שבהן דנה בכל ההמלצות שהונחו על שולחנה. בתום עבודתה היא המליצה כלהלן:

1. להמליץ לרמטכ"ל לאשר 1,137 אותות הצטיינות בשבע רמות. מתוך 1,137 המומלצים - 309 חיילים נפלו בלחימה. בנוסף, נרשמו 90 המלצות תחת הקטגוריה "מסופקים", שלגביהם לא התקבלה החלטה סופית של הוועדה.
2. הוועדה ציינה שנשארו בתיקייה 1,239 המלצות שלא נידונו, וכי אין ביכולתה להשלים את המלאכה ולגבש מסקנות סופיות בנוגע לכל ההמלצות מסיבות שונות:
  - א. ניסוח ההמלצות נעשה ללא הדרכת הממליצים, כך שאינו אחיד או מאפשר בירוה;
  - ב. אי-דיוק במידע, משום שהרישום נעשה זמן רב לאחר האירועים;
  - ג. לא ניתן לברר ולבדוק את אמיתות האירועים מסיבות שונות.

15 מפקד גדוד 33 במלחמת העצמאות ולאחר מכן מח"ט "אלכסנדרוני", מוכר יותר בשם בנץ (בן ציון) פרידן.

16 אף שלא הוזכר בכתב המינוי, אריה גולעד שהיה בדרגת "ראש טייסת", המקבילה לדרגת רס"ן היום, שימש בפועל כמזכיר הוועדה. עובדה זו עולה מתכתובת שלו לאחר סיום עבודת הוועדה השנייה.

17 א"צ, 3-159-1979, עמ' 22.

18 **מכתב של סא"ל יצחק פונדק (בשם הוועדה לאותות הצטיינות) אל אלוף מרדכי מקלף, סגן הרמטכ"ל**, 27 בנובמבר 1949, עיקרו סיכום עבודת הוועדה (הוועדה השנייה), א"צ, 3-159-1979, עמ' 25-3.

בנוסף לדעת חברי הוועדה, ההמלצות אינן כוללות את כל המקרים הראויים לאות הצטיינות מהסיבות הבאות:
א. חוסר התייחסות שווה בין המפקדים לעניין ההמלצות;
ב. אי-פרסום מספיק על האפשרות להגיש המלצות לאות הצטיינות.

הוועדה המליצה על עשרה מדרגים של אותות הצטיינות:
אות גבורה אישי בעבור פעולה בשדה הקרב - בשלוש רמות; **אות משימה** בעבור פעולה בשדה הקרב - בשתי רמות; **אות שירות** בעד פעולות בשדה הקרב או צמוד לו - בשתי רמות; **אות קיבוצי** - בעד פעולות בשדה הקרב (בפועל, לא מומש); **ציון לשבח** - בעד פעולות בשדה הקרב או מחוצה לו; **אות הקוממיות** - לכל משתתפי מלחמת הקוממיות (לא רלוונטי לעניין האותות האישיים).

אחותו של טוראי עמנואל לנדאו ז"ל מקבלת את אות הגבורה של אחיה מידי נשיא המדינה חיים ויצמן וראש הממשלה דוד בן-גוריון, יולי 1949. צלם: אלדן דוד; באדיבות אוסף התצלומים הלאומי

הוועדה המליצה על הדירוג הבא:

1. אות הגבורה יוענק על ידי נשיא המדינה.
2. אות גבורה 2, אות משימה 1 ואות השירות למופת יוענקו על ידי שר הביטחון.
3. אות גבורה 3, אות משימה 2 ואות השירות המצויין יוענקו על ידי הרמטכ"ל.
4. ציון לשבח יפורסם בעיתון רשמי של המדינה.¹⁹

מקריאת הגדרות מדרג האותות, ההמלצות והחלטות הוועדה נראה שדירוג חשיבותם של אותות ההצטיינות אמור היה להיות שונה מהדירוג כפי שהוא בא לידי ביטוי בטקסי הענקת האותות. כאשר הדירוג הוא: גבורה 1, גבורה 2, גבורה 3, משימה 1, משימה 2, שירות למופת, שירות מצויין, צל"ש.²⁰

סיווג האותות לדעת חברי הוועדה:

1. אותות גבורה אישיים יינתנו בגין פעולה בשדה הקרב, האותות יינתנו בשלושה מדרגים.
2. אותות משימה יינתנו בגין פעולה בשדה הקרב, האותות יינתנו בשני מדרגים.
3. אותות שירות יינתנו בעד פעולות בשדה הקרב או צמוד לו, האותות יינתנו בשני מדרגים.
4. אות קיבוצי יינתן בעד פעולות בשדה הקרב לקבוצת חיילים.
5. ציון לשבח יינתן בעד פעולה בשדה הקרב או מחוצה לו.
6. אות הקוממיות יינתן לכל משתתפי מלחמת הקוממיות.

התבחינים למתן האותות כפי שקבעה הוועדה:

- **אות גבורה**, בשלוש הרמות, יינתן בגין פעולות בשדה הקרב; אין התייחסות מפורשת לשאלה אם המעשה היה תחת אש, אבל ניתן להניח שזו הייתה כוונת הוועדה.
- **אות משימה**, בשתי הרמות, יינתן גם הוא על משימות בשדה הקרב אבל ברמה פחותה משל הראשונות. אין הגדרה ברורה להבדלים הללו.
- **אות השירות** יינתן על מעשה הן בשדה הקרב והן בסמוך לו, ומתייחס למעשים מצוינים שאינם נכללים בשתי הרמות הקודמות.

19 במלחמת העצמאות היה נהוג לפרסם הצטיינות של חיילים בפקודת יום, שהייתה נתלית על לוחות המודעות בבסיסי צה"ל.

20 עדיין נשארה סתירה בין דירוג האותות כפי שהוא מופיע במספר רב של מסמכים, שבהם אותות הגבורה קודמים לאותות המשימה, לעומת המלצות הוועדה לדירוג המעניקים, מהן עולה כי אות משימה 1 קודם לאות גבורה 3.

- בפועל, בסיום דיוני הוועדה הוחלט על מדרג של שבעה אותות הצטיינות אישיים ואות מערכה לכלל המשתתפים במלחמה, כלהלן:²¹
1. אות הגבורה (מגן גיבורים דרג 1) - מקביל לעיטור הגבורה היום;
  2. מגן גיבורים ב' (מגן גיבורים דרג 2, אות ב', גבורה 2) - מקביל לעיטור העוז היום;
  3. מגן גיבורים ג' (מגן גיבורים דרג 3, אות ג', אות האומץ, אות גבורה 3, אות התפארת) - מקביל לעיטור המופת היום;
  4. אות המשימה 1 (אות המפקד, מש1, א. המ) - מקביל לצל"ש הרמטכ"ל היום;
  5. אות המשימה 2 (אות התפקיד, מש2) - מקביל לצל"ש אלוף המקובל היום;
  6. שירות מצוין (ש. מצ, שרות למופת) - מקביל לצל"ש מפקד אוגדה היום;
  7. צל"ש (צ. ש) - מקביל לצל"ש מפקד חטיבה היום;
  8. אות מלחמת הקוממיות - מקביל לאות מערכה שניתן לכל מי שהשתתף במלחמה מאז.

סיכום המלצות ועדת פונדק לאותות הצטיינות:

סוג האות	מומלצים חיים	מומלצים חללים	סה"כ
גבורה דרג 2	55	42	97
גבורה דרג 3	349	171	520
אות המשימה 1	3	5	8
אות המשימה 2	98	30	128
שירות למופת ²²	1		1
שירות מצוין	176	33	209
ציון לשבח	146	28	174
סה"כ	828	309	1,137

יש לציין כי בטבלת הסיכום לא נכללו 12 בעלי אות גיבור ישראל, היות שהם קיבלו את העיטור ביום הצבא ב-27 ביולי 1949, ארבעה חודשים לפני הגשת ההמלצות של הוועדה השנייה. מתוך כך אני מניח ראתה עצמה הוועדה פטורה מלהמליץ על מי שממילא כבר עוטר.

21 בסוגריים - השמות שניתנו לאותות במסמכי הוועדה, חלקם קיצורים לנוחות טכנית.

22 בהמשך אוחד אות השירות למופת עם אות השירות המצוין, ובפועל קטגוריה זו בוטלה.

- בנוסף המליצה ועדת פונדק על כמה נושאים כלהלן:
1. להטיל על ועדה אחרת את קביעת שמות האותות, צורתם וצבעם. הוועדה ממליצה:
    - א. לשנות את שמות האותות כפי שהיא עשתה בהם שימוש כי אינם משקפים את תוכן המעשים;
    - ב. לכנות את האותות בהתבסס על שמות של קרבות היסטוריים (מצדה, בית חורון) או על שם מפקדים ידועי שם במלחמות ישראל.
  2. להקים מוסד קבוע למיון ולהמלצת אותות עתידיים;
  3. לחייב מפקדים להמליץ על פקודיהם בתוך חודש ימים ממעשה הגבורה;
  4. בהתייחס לאותות ההצטיינות של מלחמת השחרור, המליצה הוועדה לבצע את ההענקת הראשונה בחג החנוכה, ולאחר מכן במספר אירועים שבהם יקובצו ההענקות לקבוצות של מומלצים.

המידע שהוביל לוועדה השלישית

כאמור, ב־27 בנובמבר 1949 הגיש יצחק פונדק מכתב למקלף סגן הרמטכ"ל, המסכם את פעילות הוועדה שבראשה עמד. לא מצאתי התייחסות של סגן הרמטכ"ל להמלצות, אבל שבוע לאחר מכן, ב־4 בדצמבר, כנראה בשל היעדר תגובה כזו, כתב מזכיר הוועדה מכתב לראש האגף (כנראה, אגף כוח האדם - אכ"א) שנועד להביא לידי גמר את עבודת הוועדה ולסיים את העבודה לאותות הצטיינות ללוחמי מלחמת השחרור.²³ וכך כתב אריה גולעד, ראש טייסת, בשם הוועדה:

הועדה לאותות הצטיינות אם כי לא פוזרה רשמית, הפסיקה את עבודתה הזו מבלי שהעבודה סוימה ומבלי שהוקם מוסד אחר שיכול להמשיך את עבודתה. הועדה השאירה כ־900 מקרים שטרם בוררו סופית. ההמלצות שאושרו במספר של כ־1200 - תיאורי המעשה שבהם נוסחו ובצורתם הנוכחית אינם ראויים לפרסום. בהתאם לנ"ל הריני מציע:

- א. למנות בהקדם ועדה שתמשיך במיון החומר הקיים וכל החומר החדש שיתוסף.

ההרכב המוצע הוא: שלושה סגני אלופים מחיל היבשה ואחד אחד²⁴ מחיל האויר וחיל הים. בין חברי הועדה רצוי שיהיה לכל

23 א"צ, 3-1979-159, עמ' 20.

24 כפי הנראה: אחד מחיל האויר ואחד מחיל הים.

- הפחות אחד שהינו בעל ניסיון קרבי במלחמה זו, ואחד ששירת בצבא זר ואחד ששירת זמן ארוך כקצין מטה. לשם ריכוז החומר יש למנות אחד מקציני מטכ"ל/אכ"א שישמש ככתובת לכל הנוגע לאותות הצטיינות ויטפל גם בהכנת החוקה כמפורט להלן.
- ב. לאשר סכום כסף כשכר למסגנן מקצועי [עורך לשוני] שינסח את "תיאורי המעשה" לפרסום.
  - ג. להשיג חומר חוקתי על אותות הצטיינות מצבאות זרים שיעזור בניסוח "חוק אותות הצטיינות" לאישור הכנסת.
  - ד. לקבוע סופית את הסוגים והשמות של האותות המאושרים.

גלעד סיים את מכתבו במילים: "ברצוני להדגיש שהסדר ענין אותות הצטיינות התאחר בהרבה וראוי, לפי עניות דעתי, לעדיפות גבוהה. נא הוראותיך בנדון".

מכתב זה זכה לתגובה מהירה יחסית. חודש לאחר מכן הוציא הרמטכ"ל כתב מינוי לוועדה חדשה (שלישית). הפעם כוונת הרמטכ"ל הייתה לוועדה שתסיים את המלאכה. לא עוד בחינה נוספת של כל ההמלצות, אלא רק בדיקה של ההמלצות שנתרו ללא הערכה מהוועדה השנייה, כ-900 במספר, מבלי לעבור שוב על כלל ההמלצות שהונחו בפני הוועדה הראשונה ובפני הוועדה השנייה.

הוועדה השלישית, ועדת איתן

הוועדה - שחבריה היו סא"ל יוסף איתן (יו"ר),²⁵ סא"ל עמנואל שחר, סא"ל יוחנן פלץ²⁶ וסא"ל יצחק רבין²⁷ - מונתה ב-10 בינואר 1950. וזה לשון כתב המינוי:

הנכם מתמנים בזה לוועדה לבדיקת ההמלצות לאותות הצטיינות בצבא ההגנה לישראל. סגן אלוף יוסף איתן ישמש כיושב ראש לוועדה. עליכם לעבור על החומר שעדיין לא מוין על ידי הוועדה הקודמת ולהביא בפני המלצות סופיות לחלוקת אותות הצטיינות. מזכיר הוועדה לאותות הצטיינות - ראש טייסת

25 קמב"ץ חטיבה 7 במלחמת העצמאות.

26 סמג"ד 81 במלחמת העצמאות.

27 מפקד חטיבת "הראל" במלחמת העצמאות, ולימים רמטכ"ל צה"ל במלחמת ששת הימים וראש הממשלה.

אריה גולעד יגיש לכם את כל החומר. מועדי פגישות הועדה יקבעו ע"י היו"ר. עליכם לסיים עבודתכם זו עד ל-31 בינואר 1950 ולהגיש את הדו"ח לראש מטכ"ל/אכ"א. המינוי במכתב ר/46/13 מיום 26 באוקטובר 1949, בטל בזה. על החתום, יגאל ידן, רב אלוף, הרמטכ"ל.²⁸

יש לציין שבכתב המינוי של ועדת פונדק רשום התאריך אוקטובר 1949 בלבד, ללא ציון היום, אבל הסימוכין הרשומים בו זהים, כלומר ר/46/13, ומכאן ניתן להניח שבפועל בוטל כתב המינוי של הוועדה השנייה עם התמנותה של הוועדה השלישית. ועדה זו נדרשה לסיים את מלאכתה עד 31 בינואר 1950. לא מצאתי מסמכים המעידים שוועדה זו התכנסה, ואם התכנסה - לא מצאתי מסמכים על עבודתה או המלצות על אותות נוספים.

יש לדייק בדברים: בעוד שהוועדה השנייה נדרשה לעבור על כלל החומר של הוועדה הראשונה ולעבד את החומר - הוועדה השלישית לא נדרשה לכך, אלא לעבור רק על החומר שלא מוין על ידי הוועדה השנייה ולהביא המלצות סופיות. משמעות הדיוק של הדברים היא שהמלצות הוועדה השנייה התקבלו, ואילו הוועדה השלישית נדרשה לעבור רק על החומר שלא נבדק על ידי הוועדה השנייה, ובכך לחתום את הרשימות הסופיות של מומלצי אותות הצטיינות של מלחמת העצמאות. מכאן שגם אם הוועדה השלישית לא התכנסה, וגם אם התכנסה אבל לא ביצעה את הנדרש ממנה בכתב המינוי, הדבר הקרוב יותר שיש בידינו לגבי כלל ההמלצות לאותות הצטיינות הן אלה של הוועדה השנייה, שמהן הושמטו חלק מההמלצות של הוועדה הראשונה ונוספו המלצות חדשות שהונחו בפניה.

בראיון עימו בינואר 2009²⁹ הבהיר יצחק פונדק, כי למיטב ידיעתו לא התכנסה ועדה נוספת לדיון באותות הצטיינות של מלחמת העצמאות לאחר הוועדה שבראשותה עמד. בשיחה נוספת, במסגרת מספר שיחות שקיימתי איתו בפברואר 2009, לאחר שדיבר עם בן ציון פרידן (מוזכר בוועדה בשמו באותה עת, זיו) חבר הוועדה התברר לו כי היות שהרמטכ"ל חשב כי ההמלצות אינן מאוזנות מבחינת חיל האוויר וחיל הים, הוא הקים צוות מצומצם נוסף לתיקון המצב. אם השערותו של פונדק נכונה, זה כנראה ההסבר לצוות השלישי שספק אם התכנס, כאמור.

28 א"צ, 3-159-1979, עמ' 21.

29 ראיונות המחבר עם יצחק פונדק, נובמבר 2008 עד פברואר 2009, נעשו בטלפון מביתו בכפר יונה.

הוועדה הרביעית, ועדת מקלף

הוועדה שחבריה היו אלוף מרדכי מקלף (יו"ר), אלוף שמעון מזא"ה ואלוף צבי איילון מונתה ב־26 בינואר 1950 על ידי הרמטכ"ל יגאל ידין, ומשימתה הייתה להמליץ על אותות הצטיינות לסגל הפיקודי הגבוה במלחמת השחרור. הוועדה נדרשה להגיש את המלצותיה עד ל־1 במארכ 1950.

לא מצאתי מסמכים המעידים על עבודת הוועדה; מאידך גיסא, ברשימות הוועדה השנייה מופיעים מספר מפקדים מסגל הפיקוד הבכיר במלחמת העצמאות. במסגרת דיון שהיה במטכ"ל שנה לאחר מכן הובהר כי קצינים בכירים הסתייגו מההצעה להעניק אות הצטיינות למפקדים בכירים, וכי לדעתם אלה צריכים להינתן לחיילים בלבד.

סיכום עבודת הוועדות

בהנחה שהוועדה השלישית לא התכנסה או התכנסה אולם לא הוציאה דו"ח מסכם מטעמה, נוצר המצב הבא:

1. הוועדה הראשונה ערכה מיון משמעותי וקיבלה החלטות לגבי המלצות המפקדים. עבודת מיון זו הניבה 1,704 אותות הצטיינות בדרגים השונים מתוך 2,498 המלצות שעליהן עברה.

2. הוועדה השנייה עברה על כלל ההמלצות של הוועדה הראשונה (2,498) וכן על המלצות מפקדים נוספות שהוגשו לה. עבודת מיון זו הניבה 1,137 אותות הצטיינות בדרגים שונים (ממספר זה עולה כי הוועדה השנייה פסלה חלק מההמלצות של הוועדה הראשונה, דבר שנכלל בסמכותה).

3. אם נרצה לעשות צדק עם המומלצים וברוח ההנחיה שניתנה לוועדה השנייה, הרי 1,137 שאושרו לאותות הצטיינות הם אלו שהוכרו לבסוף כמצטייני מלחמת העצמאות. היות שבן-גוריון החליט שרירותית לציין לשבח באות גיבור ישראל רק 12 מהם. שאר 1,125 החיילים לא זכו באות בגלל החלטה זו.

החלטת ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון

במהלך דיוניה של הוועדה השנייה, עוד בטרם הגישה את המלצותיה לרמטכ"ל, נקרא יצחק פונדק לראש הממשלה ושר הביטחון. בן-גוריון לא נלהב מריבוי אותות הצטיינות והורה את פונדק להמליץ מתוך רשימת המצטיינים על 12 בלבד; כפי הנראה, כמניין שבטי ישראל.

במענה לדרישתו של בן-גוריון לחזור עם רשימה של 12 בלבד, אמר פונדק³⁰ שצמצום זה בלתי אפשרי, היות שהוא פוגע במאות חיילים הראויים לאות הצטיינות. בן-גוריון ענה ברוגז: "שוב אתה מתווכח? 12 גיבורים כמניין שבטי ישראל זהו. אנחנו לא זקוקים לגיבורים".

לצד שיח זה בין פונדק לבן-גוריון יש להזכיר את תגובתו של ראש הממשלה בעת שקיבל לידי את המלצות הוועדה הראשונה. כנאמר, בן-גוריון כתב ביומנו³¹ בהתייחס להכנות ל"יום הצבא", כי הוועדה של שדמי טרם סיימה את עבודתה, אבל בכוונתה להעניק אותות הצטיינות לכ־60 אנשים, וכי ריבוי זה מפחית מערכו של האות. אם נביא בחשבון את אישיותו הדומיננטית של בן-גוריון כפי שהעיד עליה פונדק, ונצרף את עדותו האישית של בן-גוריון ביומנו - נבין כי הוא התנגד התנגדות נחרצת לריבוי אותות ועיטורים. יש להניח שמול עיניו היו תמונותיהם של גנרלים רוסים, צרפתים ואחרים עטורי אותות לרוחב החזה, שורות-שורות של מדליות קשורות בסרטים צבעוניים. האמת חייבת להיכתב - ככל שעיטור או תכשיט נדיר והוא יקר המציאות, כך ערכו עולה. ככל שהיד המחלקת עיטורים תהיה קפוצה - כך ערכם יעלה. הסוגיה המהותית היא המידתיות. אם ניתן עיטור אחד, מן הסתם ערכו ויוקרתו יהיו גבוהים ביותר; אבל בה בעת יקופחו חיילים או מפקדים ראויים מאוד. אם ניתן לחיילים רבים עיטור גבורה - ברור שערכו יפחת, ולכן קיים אות של השתתפות במערכה, שערכו בכך שהוא מציין את העובדה שנושאו השתתף במערכה והוא ראוי על כך לכבוד. במבט לאחור ניתן להגיד בוודאות רבה, כי תפיסתו של בן-גוריון הייתה קיצונית בהשוואה למלחמות שהתחוללו מאז.

במחקר אחר³² בדקתי את היקף הענקת העיטורים במלחמות ישראל מאז מלחמת העצמאות ועד ליוני 2016, תוך השוואה למשך הלחימה. אין זה המדד היחיד להשוואה, אבל יש בו כדי לבצע בחינה ראשונית של היקף סביר של הענקת עיטורים. ריכוז המידע ההשוואתי מוצג בטבלה שלהלן. מן המחקר עולה כי היקף העיטורים שניתנו במלחמת השחרור קטן ביותר בסדרי גודל לעומת מה שהוענק במלחמות ישראל שאחריה.

30 **ראיון עם יצחק פונדק.**

31 **יומן בן גוריון**, 21 ביוני 1949, ארכיון בן-גוריון.

32 עפר דרורי, "התפלגות עיטורים וצל"שים לפי תקופות לחימה", בתוך: **אתר הגבורה**, יוני 2016.

התפלגות העיטורים והצל"שים במלחמות לפי משך הלחימה:³³

ממוצע ליום לחימה	משך התקופה בימים	מספר הצל"שים והעיטורים	התקופה
0.02 ³⁴	593	12	מלחמת העצמאות
9.8	8	78	מבצע "קדש"
44.2	6	265	מלחמת ששת הימים
0.1 ³⁵	515	61	מלחמת ההתשה
31.5	18	568	מלחמת יום הכיפורים
0.9	85	77	מבצע "שלום הגליל"
4.6	33	151	מלחמת לבנון השניה
1.3	51	66	מבצע "צוק איתן"

ניתן לראות בבירור כי מספר העיטורים או הצל"שים שניתנו במלחמת העצמאות בהתפלגות לימי לחימה אינו סביר בעליל. ההחלטה השרירותית של בן-גוריון סבירה עוד פחות במרחק הזמן.

לעומת כ-1,200 שמות שעברו בוועדה, הוענקו לבסוף 12 עיטורים - אחוז אחד בלבד. דומה הדבר לכך שבסיום מלחמת הכיפורים היו מוענקים חמישה עיטורים ולא 568 עיטורים וצל"שים כפי שהוענקו בפועל, או שבסיום מלחמת ששת הימים היו מוענקים שני עיטורים בלבד ולא 265 עיטורים וצל"שים כפי שהוענקו בפועל.

הוועדה בראשות פונדק התפטרה אבל נאלצה לחזור לעבודתה, והפעם עם קריטריון נוסף שקבע בן-גוריון: "אות גיבור ישראל יינתן רק למי שבמעשהו גרם לניצחון בקרב".

דווקא מקרה הגבורה הבולט ביותר במלחמת השרור היה, לדעת פונדק, של מירה בן ארי בקרב ניצנים, שבמהלכו היא יצאה עם מפקד ניצנים לנהל משא ומתן עם הכוח המצרי. חייל מצרי הרג את מפקדה והיא שלפה את אקדחה והרגה את היורה. היא נורתה ונהרגה במקום, אך מכיוון שניצנים נפלה - כלומר, חסר רכיב הניצחון בקרב - היא לא הומלצה לאות.

עוד סיפר פונדק, כאמור, שהרמטכ"ל חשב שיש חוסר איזון בכל הקשור להמלצות של חיילים מחיל האוויר ומחיל הים. ואמנם גם יו"ר הוועדה הראשונה שדמי כתב כי להוציא המלצה אחת של מפקד חיל הים לא התקבלו המלצות נוספות אף שהוא חזר וביקש ממנו לבצע את המוטל עליו.

מומלצי אות הגבורה

נושא המומלצים לאות הגבורה ראוי להתייחסות במיוחד נוכח העובדה שהם 12 הגיבורים היחידים שזכו להוקרת עולמים. במקור המליצה הוועדה על 18 חיילים לאות הגבורה: אברהם אביגדורוב, אמיל בריג, סימן-טוב גנה, זרובבל הורוביץ, צבי זיבל, בן ציון לייטנר, עמנואל לנדאו, אליהו מזרחי, אריה עצמוני, יזהר ערמוני, רון פלה, יאיר רחלי, אליעזר גרינבוים, יורם מוסקט, צבי פרוצל, אריה קופהולץ, ישעיהו תהבלום. לא מצאתי פירוט של עבודת הוועדה ותייעוד תהליכי ההחלטה, אבל העובדה היא שמתוך ה-18 שהומלצו נופו מהרשימה שבעה, כך שנשארו 11 מומלצים לאות הגבורה. במקרים רבים נוספים שינתה הוועדה בדיוניה הסופיים את המלצותיה מאות הצטיינות בדרג אחד לאות הצטיינות בדרג אחר. ב-13 ביולי 1949 הגיש מפקד חיל הים, שלמה שמיר, המלצה לרמטכ"ל למתן אות הגבורה ליוחאי בן-נון. המלצה זו אושרה על ידי הרמטכ"ל עצמו ונכנסה לרשימה הסופית של הוועדה השנייה. המעשה של יוחאי בן-נון והצוות שלו עשה רושם כביר על בן-גוריון שאף הזמין אותם לצילום משותף.

ציונים לשבח נוספים במהלך מלחמת העצמאות ובתקופה הצמודה לה

לפרסום רב זכו כאמור 12 מקבלי עיטור "גיבור ישראל" בסיומה של מלחמת העצמאות. אולם במהלך המלחמה העניקו מספר מפקדים ציונים לשבח לחייליהם מתוקף החלטה שלהם, אולי תוך כדי אימוץ נהגים שהיו בצבאות זרים שבהם הם שירתו בעבר. עד כה איתרתי 40 צל"שים כאלו, וניתן להניח שהמספר גדול יותר. מדובר בצל"שים שמעמדם החוקי אינו ברור, היות שלא היו חוק או פקודה מטכ"לית בנושא זה. צל"שים אלה הם, לדעתי, צל"שים לכל עניין ודבר, היות שהוענקו על ידי מפקדים בהיעדר הנחיה אחרת. יתרה מזו, פקודות מטכ"ל שפורסמו כמה שנים לאחר מכן התבססו על תבחינים דומים לאלה שהיו בפני המפקדים בשטח.

תבחינים למעשה גבורה

מדו"חות הוועדה הראשונה (שדמי) והוועדה השנייה (פונדק) עולה, כי הן עסקו ברצינות בהגדרת האותות ובמעשים המזכים בהם. היות שהוועדה השנייה עברה על כלל העבודה של הוועדה הראשונה וצמצמה את מספר הזכאים לאותות - מצאתי לנכון להתמקד בתבחינים שלה למעשי גבורה. ראשית בולטת העובדה כי המדרג של שבעה אותות הצטיינות עליו החליטה הוועדה עדיין נהוג בצה"ל. ועדת פונדק הבחינה בין מעשה אישי למעשה קבוצתי של יחידה שלמה; גם היום יש אות אישי ואות יחידתי. ועדת פונדק קבעה שלושה מדרגים של אותות גבורה

טקס הענקת אות 'גיבור ישראל' ללוחמי צה"ל ביום הצבא, יולי 1949, תל אביב. עומדים משמאל לימין: רב־חובל יוחאי בן־נון, רב־סמל אריה עצמוני, סמל אמיל בריג, סמל אהרון פלה, יאיר רחלי, רב"ט בן־ציון ליטנר ואברהם אביגדורוב.
צלם: אלדן דוד; באדיבות אוסף התצלומים הלאומי

בגין פעולות בשדה הקרב. אין התייחסות מפורשת לסוגיה האם המעשה היה תחת אש, אבל ניתן להניח שזו הייתה כוונת הוועדה. בנוסף היא קבעה שלושה מדרגים של ביצוע משימות, גם הן בשדה הקרב. אין הגדרה כתובה המבחינה בין פעולה בקרב למשימה בקרב; במילונים אין הבחנה מדויקת בין המונחים הללו, ובחלקם אף מזהים בין המילה "משימה" למילה "פעולה". מאידך גיסא, ניתן ללמוד מהמקרים שעליהם המליצה הוועדה לאות גבורה 2, כי מרביתם אירעו בקרבות פנים אל פנים, השלכת רימונים וקרבות מטווח קצר. חלק ניכר ממקבלי אות גבורה 2 נפלו חלל במהלך ביצוע משימתם. הרמה השלישית היא אות השירות - הן בשדה הקרב והן בסמוך לו - שנועדה לכסות מעשים מצוינים שאינם נכללים בשתי הרמות הקודמות.

מתוך דיוני הוועדה הראשונה בראשות שדמי עולה כי למול עיניהם היה מונח מסמך הגדרות של תבחינים למעשי גבורה. בסיכום עבודתה לא פירטה אותם הוועדה, וגם הוועדה השנייה לא פירטה תבחינים להמלצותיה, אלא קבעה את המדרג ואת סדר החשיבות של האות על פי הגדרת המעניק. לדוגמה, אות הגבורה יוענק על ידי נשיא המדינה, אות גבורה 2 יוענק על ידי שר הביטחון, ואות גבורה 3 יוענק על ידי הרמטכ"ל.

במסמך משנות החמישים, המתייחס להמלצה להעניק עיטורים בעת שלום, נכתב:³⁴

עיטור גיבור ישראל: יוענק עבור מעשה גבורה עילאי שנעשה בשדה הקרב ובשעת הקרב מול פני האויב תוך חירוף נפש. **עיטור גיבור החייל:** יוענק עבור מעשה גבורה בלתי רגיל שנעשה בשדה הקרב תוך חירוף נפש. **עיטור האומץ:** יוענק עבור מעשה שנעשה תוך מילוי תפקיד קרבי, באומץ לב או תוך גילוי מרבית התכונות הבאות: יוזמה, תושייה, קור רוח ודבקות במטרה.

הנוסח הקיים היום בחוק העיטורים בצה"ל³⁵ דומה בעיקרו לנאמר לעיל בכל הקשור לשלושת העיטורים הגבוהים:

- **עיטור הגבורה** יוענק על "מעשה גבורה עילאית שנעשה בעת לחימה מול פני האויב תוך חירוף נפש."
- **עיטור העוז** יוענק על "מעשה גבורה שנעשה במילוי תפקיד קרבי תוך חירוף נפש."
- **עיטור המופת** יוענק על "מעשה שנעשה באומץ לב והוא ראוי לשמש מופת".

לסיכום, כאז כן עתה אין הגדרה חד-משמעית לתבחינים שעל פיהם מוענק כל אות ויש עמימות מסוימת בחלוקה ביניהם. ייתכן שכך ראוי, משום שמדובר במעשי קיצון בתחום ההתנהגות האנושית, ולא ניתן לקבוע במדויק את התבחינים המבדילים. קביעה זו צריכה להיעשות על ידי חברי הוועדה, אנשים מיומנים ובעלי ניסיון קרבי שעברו חוויות דומות במהלך שירותם.

סיכום והמלצה להמשך

למעלה מ־1,100 חיילים הומלצו במלחמת העצמאות לאותות הצטיינות על ידי מפקדיהם, המלצות שעברו שתי ועדות סינון. מספר המומלצים היה גדול כמעט פי שלושה מאלה שאושרו על ידי הוועדות. מתיאור האותות שאושרו ניתן ללמוד כי מדובר במעשי גבורה מיוחדים במינם שהיו ראויים להיכנס לפנתאון הגבורה של מדינת ישראל. אולם, כאמור, החלטתו השרירותית של בן-גוריון מנעה את הענקת האותות לאותם 1,100 לוחמים, ובכך נגרם עוול כבד להם ולבני משפחותיהם, בין אם נפלו חלל במהלך המלחמה ובין אם נותרו חיים.

34 א"צ, 3-159-1979, עמ' 27.

35 חוק העיטורים בצבא ההגנה לישראל, תש"ל-1970.

במאמר על 12 גיבורי ישראל הצגתי לראשונה את הבעייתיות בהחלטה שלא לאשר למומלצים את האות שהוחלט כי הם זכאים לו.³⁶ אי־הענקת האותות למי שהומלץ ואושר בוועדה מוסמכת יצרה עוול היסטורי הפוגע גם במורשת הקרב של צה"ל. מעשי גבורה רבים משמשים מגדלור ערכי שראוי לחנך לאורו דורות של לוחמים. גם אם עברו 73 שנים, עדיין ניתן לעשות צדק היסטורי.³⁷ צבא ארה"ב וצבאות זרים אחרים נוהגים להעניק עיטורי גבורה ברמות שונות לחיילים שמעשה הגבורה שלהם נחשף לאחר שנים. תועדו עשרות מקרים שבהם הצבא האמריקאי או הקונגרס העניקו עיטורים ללוחמים על מעשי גבורתם עשרות שנים לאחר האירוע; המקרים הללו זוכים לפרסום רחב בתקשורת האמריקאית, בעיתונות הצבאית ובהודעות רשמיות של הצבא. לא מאוחר לתקן את הראוי תיקון.³⁸ ניתן לעשות זאת על ידי מינוי ועדה שכל תפקידה להחליט אילו אותות הצטיינות יומרו לעיטורים או לצל"שים הניתנים בימינו, בדומה לוועדה שהתכנסה בצה"ל לאחר קבלת חוק העיטורים בצה"ל תש"ל-1970, ואשר קבעה איזה צל"ש יומר לאיזה עיטור.³⁹ בוועדת ההמרה לא יובאו שמות חיילים או עדויות בפני הוועדה, אלא רק תעודות הצל"שים שניתנו, והוועדה תחליט על פי נוסח הצל"ש את קביעתה. חוק העיטורים קבע שהדרגה הראשונה מתוך השבע של ועדת פונדק - גבורה 1 - תומר לעיטור הגבורה של ימינו, כך שניתן להחליט שקביעתה של ועדת פונדק לאות גבורה 2 תהיה שוות ערך לעיטור העוז וכך הלאה. זו מלאכה שאינה גוזלת משאבים רבים, וראוי שתיעשה.

המסר במהלך כזה יהיה כפול: מעשיהם של המעטים שנותרו חיים מאז הקרבות הקשים של מלחמת העצמאות יזכו להכרה רשמית ממלכתית; בני המשפחות של אלו שהלכו לעולמם יזכו גם הם לכבוד הראוי להם, וצבא ההגנה לישראל, כמו המדינה בכלל, יתברך בציון מעשי חירוף הנפש הללו בתוך מורשת הקרב והגבורה.

36 עפר דרורי, "12 גיבורי ישראל לא היו לבדם", **אתר הגבורה**, ינואר 2009. blirmayy/moc.lruynit//:spth.

37 ראו הקלטת שיחה עם רזי ברקאי מ־9 במאי 2016, zlbehs4y/moc.lruynit.weiverp//:spth.

38 עפר דרורי, "זכאי עיטור המופת שלא זכו לקבלו", **השריון** 52, אפריל 2018, עמ' 46-47.

39 ראו: **חוק העיטורים בצבא ההגנה לישראל תש"ל-1970**, סעיף 20, 47khdg4y/moc.lruynit//:spth.